

Förord

Boken har tillkommit på initiativ av familjen Åström som då arrenderade St Sjulö Vårdshus på Dufweholm med enda förbehållet att den skulle ge en samlad och fyl- lig bild av godset Stora Djulös historia.

Genom åren har det utgivits åtskilliga, värdefulla publikationer om godsägarna på Stora Djulö och även om byggnaden i sig själv. Kortare artiklar har skrivits i hembygdsföreningens årsskrifter om både herrskap och tjänstefolk på godset och i sin bok Katrineholm del 1-3 har kommunalborgmästare Hilding Hjelmberg i olika sammanhang berört både byggnadens och dess ägares historia.

Min strävan har varit att samla detta spridda material i en enda publikation, där också de fattiga dagsverkstor- parnas, hantverkarnas, tjänstefolkets och fattighjonens situation skulle belysas. Om dem har nämligen inte mycket skrivits. Där har de ofta mycket detaljrika proto- kollen från Stora Malms sockenstämma under perioden 1728-1862 varit mig till stor hjälp. De finns av Hilding Hjelmberg förtjänstfullt samlade i elva band med både person- och fastighetsregister.

Jag har valt att i stort indela boken i ett personhisto- riskt avsnitt, ett byggnadshistoriskt och slutligen ett av- snitt om dagens Stora Djulö.

I manus- och redigeringsarbetets sista skälvande mi- nut, då större förändringar i textutrymmets disposition inte längre var möjliga, fick jag genom Petra Andersson kontakt med Marie och Alexander von Posts enda nu le- vande barnbarn, rådmän Göran von Post i Gävle, nu 81 år gammal. Förutom medgivande att använda fotografier ur familjens fotosamling, överlämnade han också som gåva till Katrineholm- Stora Malms hembygdsförening en stor mängd brev och andra, synnerligen intressanta handlingar från epoken von Post på Stora Djulö. De be- kräftar riktigheten av vissa i boken framförda antaganden och kastar även nytt ljus över den senare delen av Stora Djulös historia. Det vore ett allvarligt fel att inte i boken redovisa detta och jag har valt att göra det i ett *Efterord* och med hänvisningar inne i den redan skrivna texten.

I arbetet med boken har *Kerstin Karlsson* varit till ovärderlig hjälp med sina kunskaper om modern dator- teknik och som fotograf. Utan henne hade aldrig boken kommit till. Fotograferat har också *Roger Culmsee* gjort.

Ett tack också till *Petra Andersson*, guide bl.a. på Stora Djulö och till *Inga Eggerud* för värdefull information och faktakontroll.

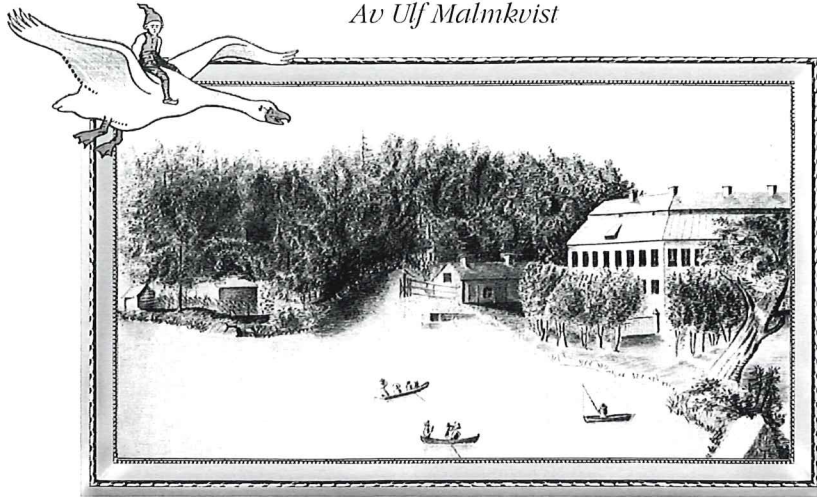
Ulf Malmkvist

Stora Djulö

I Selma Lagerlöfs sörmländska lustgård

Av Ulf Malmkvist

”När det led mot kvällen den dagen, flögo vildgäsen fram över ett gammalt Sörmlandsgods, som kallas Stora Djulö. Det stora, vita boningshuset

låg med lövträdsparken bakom sig, och framför sig hade det Stora Djulö sjö med dess utskjutande uddar och kulliga stränder.”

Ur andra delen av Selma Lagerlöfs bok om Nils Holgersson, som gavs ut 1907.

Stora Djulö mitt i den sköna lustgården

Det är inte bara Selma Lagerlöf som blivit fångad av skönheten vid och omkring Stora Djulö, så också kammarherre Carl Fredrik Hildebrandsson Ugglå. Han skriver 1749 från Uppsala om Stora Djulö i en avhandling ”om de gods som uti Stora Malms församling äro belägne”: *”Mangården består av ett vackert stenhus år 1720 upbyggt. Äger en rätt vacker situation på en jämn plats brede vid en Sjö, samt på vardera sidan en liten Kärräng som vårtiden är av vatten aldeles betäkt.”*

Det var väl på den nordvästliga av dessa kärrängar som Selma Lagerlöf föreställde sig att vildgäsen

Akka landade med Nils Holgersson på ryggen. Hon beskriver platsen: *”ett stycke norr om gården på en skogsäng, som var så översvämmad av vatten, att bara några tuvor stack upp här och där.”*

Kärret fanns kvar långt in på 1940-talet, då det började fyllas ut till fast mark och numera blivit idrottsplaner.

Varför just Stora Djulö bland alla godsena i ”den sörmländska lustgården?”

Både Selma Lagerlöf och Carl Hildebrandsson Ugglå hade sina goda skäl att intressera sig för Stora Djulö.

Selma Lagerlöf vistades som vän i huset under långa tider på den stora gården Rocklunda sydost om Sköldinge. Enligt uppgift skulle hon ha avslutat romanen Gösta Berlings saga under sin vistelse där och dessutom skrivit ett antal noveller. För att så korrekt kunna beskriva omgivningen runt Stora Djulö, bör hon i något sammanhang ha varit där.

Carl Hildebrandsson Ugglås mor hade före sin död varit ägare till Stora Djulö och Dufweholm. Även om han vid moderns tillträde hunnit bli 18 år, hade han nog tillbringat en del tid på godset. För övrigt skulle han långt senare själv bli ägare till Stora Djulö.

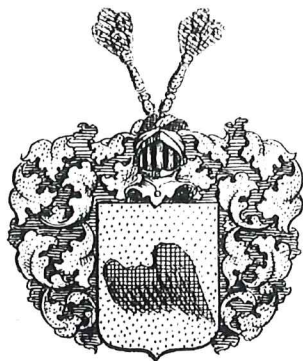

Ett av Södermanlands äldsta gods och en gång det största i Stora Malms socken

Första gången Stora Djulö nämns är i en köpehandling från 1330-talet, men då under namnet Westra Diulum. Genom århundradena har sedan stavningen ändrats till Diuhla, Juhla, Djula och slutligen till Stora Djulö.

Vårfruberga kloster var under något år 1333-1334 ägare men gjorde ett markbyte med riddaren och riksrådet *Sigge Magnusson*. Han tillhörde Folkungaätten, var släkt med Birger Jarl och ägde redan tidigare stora jordegendomar.

Genom kvinnoarv och giftermål – maken blev ju skriven som ägare även om det var hustrun som ärvt – kom godset mot slutet av 1300-talet över i släkten Geeths ägo, först via riddaren *Peder Porse*, till riddaren och riksrådet *Porse Geeth* och där efter till hans son *Eric Geeth*. Sedan

159. Geete.

till dennes son *Jöns (Jönis) Ericsson Geeth*, som utvidgade godset genom köp 1485 av de två gårdarna Stenstorp, senare sammanslagna till Dufweholms säteri, och slutligen till *Ingrid Jönsdotter Geeth*. Då är vi framme på 1520-talet.

Genom hennes gifte med fogden på Stockholms och Åbo slott, *Josua Pedersson Pinnauer*, kom nu godset över i släkten Pinnauers ägo.

Josua Pinnauer och trolLEN

Enligt en sägen skulle Josua Pinnauer givit sig av en julmorgon till Stora Malms kyrka men inte kommit tillbaka förrän fyra dagar senare. Som förklaring berättade han, att han vid passerandet av det berg, som nu kallas Gatstuberget, blivit tagen av trolLEN och införd i berget. Först efter fyra dagar hade han blivit utkastad men dess förinnan hade trolLEN brutit av honom ett finger.

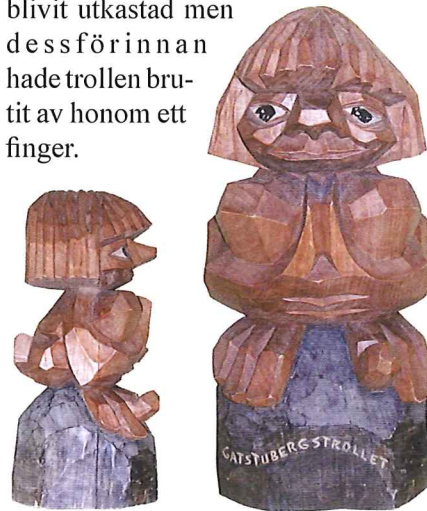

Foto: Kerstin Karlsson

Foto: Kerstin Karlsson

Gatstuber, även kallat "Pinnauers berg".

Nu hör det till saken, att vägen förbi Stora Djulö på den tiden var den enda vägen söderut mot Norrköping, som strax norr om berget anslöt till huvudvägen mellan Örebro och Nyköping. Där, på den plats vi kallar Stalls Backe, fanns ett värdshus och där utskänktes naturligtvis både öl och brännvin. Man kan knappast undgå misstanken att Josua Pinnauer stannat till vid värdshuset för att få sig en färdknäpp och blivit så "gästabudstrött", att han inte orkat ta sig varken till kyrkan eller hem. Kanske råkade han också i hand-

gemäng och i samband därmed fått fingret brutet.

Hur det nu förhöll sig med den saken, så kallades berget under de följande tvåhundra åren för Pinnauers berg, till och med på allmänna kartor!

Ett första stenhus på Djulö och ett hårt regemente.

När Josua Pinnauer avled i början av 1530-talet, blev det en tid med flera skiften och deläggande. Bland annat fanns där en av döttrarna, Anna Josefsdotter Pinnauer, som var gift med Gustaf Mattson Kaffle. Denne Kaffle påstås ha byggt det första huset av sten, vars grundmurar och källarvalv fortfarande finns kvar i huvudbyggnadens nordöstra del. Mer om detta i samband med en guidad vandring genom husets alla salar.

Till slut, 1555, ärvde en annan dotter, Gertrud Josefsdotter Pinnau-

er, godset. Hon var gift med *Jöran Knutsson Laxman*. De förde ett så hårt styre över de anställda på Djulö, att ryktena nådde Gustaf Wasas öron och ådrog sig hans missnöje. Han krävde skriftligen förändringar. Båda avled under 1560-talet och det lär inte ha blivit någon förbättring i förhållande till de underlydande, trots kungens varningar.

Godset ärvdes omkring 1585 av sonen *Mauritz Jöransson Laxman (Svan)*.

Ett medeltida försvarsverk eller flyktställe undan Digerdöden?

Denne Mauritz Jöransson Laxman lät noga inventera sitt gods, vilket resulterade i den så kallade "jordaboken" från 1588. Den behandlar bl.a. godsets gränser och i ett koncept till processhandling just rörande gränserna, nämner han en holme i Djulösjön, som han kallar Bockholmen och att på den skulle ligga

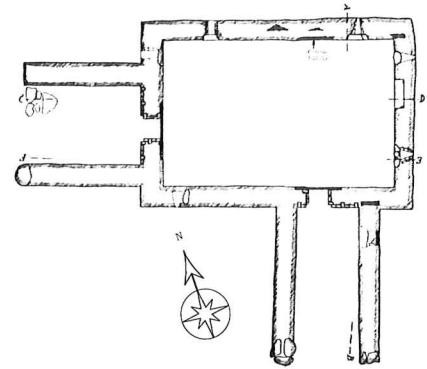
Mauritz Jöransson Laxman

grunder efter ett boningshus, uppfört av Porse Geeth på 1300-talet (Trolleträsk-ruinen). Just i mitten av detta århundrade härjade Diger-

döden och Porse Geeth var mycket riktigt ägare till Stora Djulö. Man har spekulerat om huset eventuellt byggdes som tillflyktsort för att undkomma pestsmittan. Vid en utgrävning i mitten på 1930-talet kunde man emellertid inte klarlägga vad byggnaden använts till och gåtan är fortfarande olöst. Att den mycket väl kan vara från 1300-talet råder inga delade meningar om. Ruinen finns fortfarande att besöka.

1600-talet på Stora Djulö

Mauritz Jöransson Laxman tillbringade visserligen en hel del tid på Stora Djulö men han var också militär och hade stort anseende vid hovet, först under Gustaf Wasa, sedan Erik XIV och Johan III och till slut Carl IX. Nu hade kung Johan III makten och Erik XIV var fångslad. Då fick Mauritz Jöransson Laxman uppdraget, som han lär motvilligt ha accepterat, att svara för den fångs-

Plan över Trolleträsk ruin undersökt av Wilhelm Holmqvist år 1938.

lade Erik XIV:s säkerhet på slotten i Västerås och Örbyhus. I uppdraget ingick emellertid också rätt och även skyldighet att under vissa omständigheter likvidera fången. Eftersom han motvilligt accepterat uppdraget, är det också förståeligt, att han såg till att ha en längre permission för att se till sin gård Stora Djulö, när Erik XIV dog i februari 1577.

Den sköna Gertrud

Mauritz Jöransson Laxman avled 1611. Han hade då bland annat hunnit ge namn åt gårdar i området, som sedan skulle bli Katrineholm, såsom Mauritztorp alldeles intill Vasabron, Gertrudboda på Gröna Kullens tomt efter dottern Gertrud och Kerstinboda i Nävertorp efter sin första hustru Kerstin Abrahamsdotter Rommel.

Stora Djulö ärvdes av dottern *Gertrud Mauritzdotter Laxman*, känd som "Den sköna Gertrud." Hon sägs ha blivit livligt uppvaktad av Hertig Karl, den blivande konung Karl IX, men att hon avvisade honom. Istället gifte hon sig med Josua Gyllenhorn på Sjöholm. Emellertid verkar det som att hertigen led svårt av svartsjuka, för när han blivit kung, lät han fångsla Josua Gyllenhorn för något som betraktades som en struntförseelse.

Under denna period var Stora Djulö och Dufweholm åtskilda. På

Foto: Kerstin Karlsson

"Then edle och wälbördige man" Mauritz Jöransson Laxman, hans fru Kirstin Abrahamsdotter och deras dotter Gertrud Mauritzdotter Laxman: "Den sköna Gertrud".

Dufweholm, eller rättare sagt på Stenstorp som säteriet då fortfarande hette, styrde Johan Bengtsson Dufva och grannsämjan var inte den bästa. Gertrud Mauritzdotter och Johan Dufva bråkade bland annat om gränser och fiskerättigheter, vilket

framgår av flera domstolshandlingar. Vid ett tillfälle beskyllde Gertrud Johan Dufva för att till och med ha dragit sitt svärd mot hennes tjänstefolk medan de bedrev fiske i en sjö, där Dufva ansåg sig ha ensam fiskerätt. I sina inlagor kallar hon Johan

Dufva för ”Dufwan på Stenstorp”. Först efter hans död 1644 började namnet Dufweholm användas, säkerligen på initiativ av dottern Brita Dufwa, som ärvt gården.

Gertruds och Josua Gyllenhorns dotter, Catharina (Carin) Gyllenhorn, ärvde Djulö-godset 1640 men var gift med friherre *Jacob von der Linde*, som alltså formellt blev godsets ägare.

Deras son *Gustaf von der Linde* ärvde godset men stupade som överstelöjtnant under slaget vid Lund 1676.

En vändpunkt i maktkampen mellan godsen

Gustaf von der Lindes död blev sannolikt vändpunkten i Stora Djulös maktposition i Stora Malm. Han hade inga barn och godset ärvdes av hans syster *Gertrud von der Linde*.

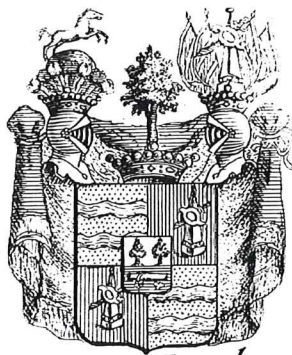
Dragkampen med Ericssbergs-godset om makten i Stora

Malm blev allt ojämnare. Gustaf von der Lindes vapenbroder från slaget vid Lund och ägare till Ericssberg, Kristoffer Gyllenstierna, hade nämligen, visserligen svårt sårat, ändå lyckats överleva slaget. Nu stannade han kvar på Ericssberg och kunde ägna sig åt godsets utveckling, medan de nya männen på Stora Djulö åter drog ut i krig.

Fram till denna vändpunkt i slu-

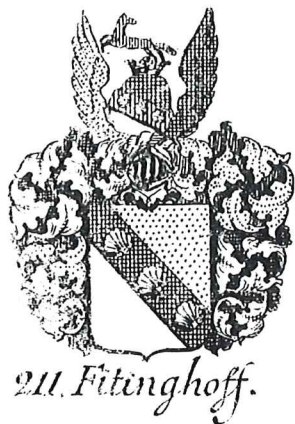
tet av 1600-talet hade Djulö-godsets ägor sträckt sig från Stora Malms kyrka i öster till långt in i Västra Vingåkers socken och från Katrineholms nuvarande kommungräns i norr till ett gott stycke söder om Strångsjö. På dess mark inom Stenta hemman, låg dessutom kyrkan, vilket gav hög status åt godset. Ericssberg var alltså under större delen av 1600-talet betydligt mindre än Stora Djulö.

Gertrud von der Linde gifte sig med generalmajoren *Johan Fitinghoff* och Stora Djulö ärvdes 1701 av deras son *Eric Jöran Fitinghoff*. Även han var militär men ägnade ändå en hel del tid åt sitt gods och lär vara den som på 1720-talet lät uppföra den nuvarande huvudbyggnaden. Han försökte samtidigt hålla stånd i maktkampen med Ericssberg genom att förvärva Dufweholm och ett antal större och medelstora gårdar söderut i Stora Malm.

34. von der Linde. †

Dufweholm och Djulö hade från senare delen av 1400-talet och till mitten av 1500-talet varit i samma släkts ägo men därefter inte. Nu blev de alltså återförenade.

Dessutom försökte han med viss framgång att bibehålla Djulö-godsets ställning i förhållande till kyrkan genom att bland annat skänka pengar till att från klockgjutaren lösa ut en reparerad kyrkklocka, skänka virke till en tornbyggnad och

Del av karta över Stora Malm, eller "Mahlm Sochn" från 1677. Ritad av Anders Anderson. Kartan är ritad i Ö - V riktning, förmodligen för att spara papper.

beslagna kyrkdörrar m.m. Han tog också initiativet till anskaffandet av den nya predikstolen, som fortfarande finns kvar i Stora Malms kyrka.

Utän tvekan var han under de första trettio åren av 1700-talet en man av stor betydelse i både kyrkliga och världsliga angelägenheter.

*Sockenstämmeprotokollen
1728-1862, en spegel av livet i
socknen*

Från och med detta år, 1728, och i obruten serie fram till 1862, när kyrkliga och världsliga angelägenheter åtskildes genom inrättandet av kommunal- respektive kyrkostämma, återspeglar sockenstämmeprotokollen mycket påtagligt hur livet på gods, gårdar och för fattigfolket gestaltade sig.

Ordinarie sockenstämmor hölls två gånger per år, om våren vid Valborgsmäss och om hösten vid Michelsmäss. Dessutom hölls vid behov extra stämmor när någon händelse krävde omedelbara åtgärder.

Kyrkoherden var självskriven ordförande och stämmorna hölls i sockenstugan vid Stora Malms kyrka direkt efter högmässan. Han förde också protokollet, som i regel justerades efter uppläsning vid påföljande sockenstämma av en eller

flera rotemästare (sexmän) kyrkvärdar och ibland även av godsägarna eller deras befullmäktigade ombud. Många rotemästare var inte skrivkunniga utan undertecknade protokollen med sina bomärken.

Den trånga sockenstugan fylldes säkerligen snabbt och sittplatser fanns inte åt alla. Längst nere vid dörren trängdes fattigtorpare och hantverkare. De hade svårt att göra sina röster hörda och av några protokoll framgår att kyrkoherden äskat tystnad för att höra vad de sade.

Här behandlades nu socknens angelägenheter, allt från tvistigheter mellan de två dominerande godsen Stora Djulö med Dufweholm och Ericsberg till fattigstöd, behov av reparationer på kyrkans byggnader, vargskall, skottpengar för dödade "odjur", diverse brott mot utfärdade regler om allmogens klädsel, otillåtliga danser, arbete på söndagar, otro-

het och osämja mellan makar, osedligheter av olika slag såsom "otidigt sängalag" och bruk av "kyska brudars dräkt" när det senare visat sig att bruden ingalunda varit kysk.

Där behandlades också problem med den vattensjuka kyrkogården, där de avlidna ibland gravsattes i vattenfyllda gravar, svin som tog sig in och bökade upp de avlidnas ben och lönnbegravna lik. Stockstraff, i vissa fall även för kvinnor och barn, utdömdes liksom viten. Ibland förvisades något ärende av allvarligare brottslighet till den världsliga domstolen. Andra gånger nöjde man sig med en offentlig åthutning och förmaning att rätta sig.

Dessa sockenstämmeprotokoll samlades i elva band av Katrineholms Hembygdsförenings dåvarande ordförande, kommunalborgmästare Hilding Hjelmberg. I det tillhörande registret kan man söka på person-

namn, gårdsnamn eller olika företeelser. Där finns också förklaringar till uttryck och företeelser, som för nutidens läsare kan te sig främmande.

Dömd till vite för underlåtenhet att fullgöra kyrkodagsverken

I det följande återges även vissa intressanta noteringar ur sockenstämmeprotokollen, såväl beträffande socknens rika som de fattiga. I februari 1729 yrkade till exempel Erik Fitinghoff, Stora Djulö, på att den som av sin sexman hade budats till dagsverksarbete åt kyrkan och inte inställt sig eller kommit för sent, skulle dömas till tre daler kopparmynts vite. Så bestämdes också. Vitespengarna indrevs av sexmännen och gick till kassan för fattigvård. Det gällde för övrigt nästan alla utdömda viten.

I september 1732 pågick en större reparation av kyrkans torn och

det fattades pengar. Man beslutade då att ”barnsängsqvinnor” skulle erlägga en daler kopparmynt i något slags kyrkogångsavgift, dock med befrielse för vissa ”kunnigt fattiga och huusarma soldaters hustrur.” För att få använda sig av kyrkans brudkrona hade man alltid tagit ut en avgift men för att ytterligare förstärka reparationskassan, beslutade man nu att ta ut brudkroneavgift även från det brudpar, som inte lånade kronan! Avgiften sattes dock till halva den ordinarie.

Vid denna sockenstämma kungjorde Eric Fitinghoff, att han från Stora Djulö skulle skänka en hel toltf virke till tornet.

Året därpå, vid Valborgsmäss, föreslog Eric Fitinghoff att ”äldriga, blinda och äländiga pigan i Josuadaldzstorpstugan (Jordvallstorp), Ingrid Arwidsdotter, måtte niuta huusrum och sin kost i fattighuset” och det noterades särskilt, att ”ingen

fant sig befogad att säga emot.”

1733 vid Michelsmäss, hade Svea hovrätt begärt förslag på lämplig tingsplats i Oppunda Härad. Eric Fitinghoff föreslog Stensjö gästgivargård och så blev det ju också till slut.

En rörig tid på Stora Djulö

När Eric Fitinghoff avled 1736 uppstod ett vakuum, eftersom han dog ogift och inte hade några bröstavingar. Sterbhuset bestod av många intressenter, som alla tycks ha betraktat sig som blivande godsägare på Juhla, den nu använda stavningen av godsnamnet. Där fanns kungl. hovjägmästaren Anders Schönberg, som i ett sockenstämmeprotokoll klagade över att alla hans titlar inte återgivits korrekt i det föregående protokollet, baron och ryttmästare Gustaf Duwall, majoren och baronen Carl E. Duwall, kammarherre De Besche med flera, som i sam-

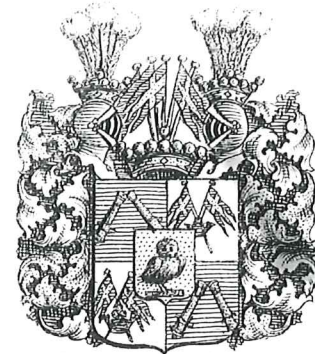
band med bland annat inköpet av den nya predikstolen, krävde att få ha sitt ord med i laget. Dessutom dröjde det med utbetalningarna av Fitinghoffs testamenterade pengar till kyrkan och fattighuset, vilket till slut resulterade i att församlingen begärde hjälp av ryttmästare David Hildebrand på Ericsberg med lag-sökning för att få ut pengarna.

På Ericsberg dök nu upp en driftig man till David Hildebrands hjälp, ”liutnanten Edel och Manhaftig Anders Lidstrand”, som skulle komma att få stor betydelse i maktkampen mellan de två godsens Stora Djulö och Ericsberg. Han företrädde ofta Ericsberg vid sockenstämmor och påstod bland annat 1740, att Ericsberg sedan mer än femtio år tillbaka var det största godset i socknen. Det skulle innebära att vändpunkten kommit redan omkring 1690.

Släkten Uggla tar över på Stora Djulö

Till slut, 1740, sålde sterbhuset godset till Gustav Duwalls svåger *Eric Georg Rosenholm*, som emellertid avled utan bröstarvingar samma år. Istället övergick godset i systemen *Mertha Elisabeth Rosenholms* ägo såsom hennes enskilda egendom. Hon hade varit gift med generaladjutanten Hildebrand Uggla på Stora Lassåna gods i Närke och hade i detta äktenskap sonen *Carl Fredrik Hildebrandsson Uggla*. När fadern dog, gifte modern visserligen om sig med baron Måns Eriksson Ulfsparre men de fick inga bröstarvingar och Carl blev därför ensam arvtagare till Stora Djulö och Dufweholm när modern avled 1786.

Till en början var Carl misstänksam beträffande sin styvfar Måns Ulfsparre och betraktade honom som en lycksökare, som bara varit ute efter Djulögodset. Med tiden

63. Uggla.

blev de emellertid mycket goda vänner och hade många gemensamma intressen, bland annat litteratur. På godset fanns då ett omfattande bibliotek. Ulfsparre residerade på Stora Djulö under sjutton år fram till sin död 1764 och hans namn syns då och då i sockenstämmeprotokollen från denna tid som företrädare för godset.

Arbetsordning 1766 för Stora Djulö, egentligen ett slags herrgårdslag

År 1766 gjorde Carl Hildebrandsson Ugglå för sin mors räkning upp en mycket omfattande arbetsordning för godset och dess underlydande. I praktiken var det en ensidigt ihopkommen lag för de anställda på godset, om dagsverken, leveranser till godset och hur de anställda skulle förhålla sig till godsägaren och dennes familj, till kamrerare Fexell och till befallningsman Diulstedt.

På ett sätt innebar tillkomsten av denna arbetsordning en förändring från tidigare, främst för underlydande dagsverkstorpåre. Antalet bestämda dagsverken på godset minskade avsevärt och ersattes av arbetsuppgifter, som torparna kunde utföra på självvald tid. Det kunde vara att underhålla en viss sträcka gårdesgård, tillverka och underhålla

fasta fiskeredskap, hamla lövträd till vinterfoder, hugga humlestörrar, gräva diken eller tillverka källkar, jordbruksredskap, vagnar och stegar att levereras senast en viss dag på året.

Vissa arbetsuppgifter var emellertid tvungna att utföras genom dagsverken, till exempel när årets gröda skulle bärgas. Barnarbete i dagsverken förbjöds genom följande: "Även påminnes att ej hädanefter några Gossar måge till Herr Gårds Arbete sändas."

Påföljderna för den som inte inställt sig till dagsverksarbete var kännbara enligt följande: "...sig i rättan tid i Herrgården infinna. Eho sig häremot förbryter, plikte första gången med Dubbelt Dagswerke, andra gången med en extra spannmålsresa och 3dje gången med en extra Stockholms Resa. Den som på ett år fjerde gången häremot feklar, vare sig Bonde eller Torpåre, är ej värd att längre få bo på godset."

Stockholm var tydligen inget man reste till frivilligt om man tillhörde torparfolket.

Arbetsordningen avslutas på följande sätt: "Den Högste Välsigne både Befallande och lydande vid St. Djula och låte Dem alltid söka Guds ähra och Deras Husbondes bästa att befrämja."

Vargjakt på Stora Djulö

Redan på 1750-talet hade landshövdingen beordrat anläggandet av rovdjursåtlar, så kallade luderplatser, "till rofdjurens utrotande". I första hand gällde det varg och lodjur men man jagade även rävm och hökar, ja till och med ugglor och fick skottpengar. Skinn och rovfågelfötter uppvisades på sockenstämmorna med intyg från särskilt utsedda besiktningmännen om när och var djuren dödats. Varg- och rävmörnen skars därefter av och brändes offentligt på kyrkbacken tillsammans med rovfågelfötterna, inn-

an skottpengar utbetalades.

Vid en sockenstämma 1753 tillfrågades sockenmännen ”hwarest odjuren Wintertid sitt mästa sträck hade?” Man svarade - och nu gällde det varg - ”att de pläga kommande öfwer Foglö skog, hafwa sin gång öfwer Tyble Nääs, sedan öfwer Stensiön, vidare öfwer Stensiö Skog åt Östra Diula Haghörn.”

Fogden på Stora Djulö meddelade då att hans herrskap - Carl Hildebrandsson Ugglas mor eller troligare hennes andra make, Måns Ulfsparre - ”war sinnade att anlägga en luderplats” vid Sahltorp, en nu sedan länge försvunnen gård på den större av åkerholmarna på Djulö gårde mellan Gatstuberget och iskällarbacken. Redan då hade alltså denna gård inlemmats i godset från att tidigare varit självständig. Fortfarande finns grunder kvar efter gården ute på åkerholmen.

Vargen var utan tvekan ett stort

problem i denna jordbruksbygd, där boskap och svin strövade fritt i skogen och utefter vägarna. Däremot finns inga noteringar i sockenstämmeprotokollen om att någon människa blivit angripen av varg och inte heller att man för sin egen säkerhet var rädd för varg. Tvärtom ville man vid ett tillfälle förbjuda användningen av en vinterväg, som gick i närheten av en ”luderplats”, för att vargarna inte skulle skrämmas på flykten av hästslädarna.

Då och då budades från predikstolen till vargskall och vite utdömdes till den som inte inställde sig. Varnät fanns på de större gårdarna och tillhandahölls vid vargskall. Däremot nämns inte vargjakt med fångstgropar, vilket tycks vara en tidigare och nu på 1700-talet övergiven jaktmetod.

Den sista kända vargen på Stora Djulös ägor sköts vid ladugården den 8 januari 1847 av den vid godset

anställde trädgårdsmästaren Lars Johan Malmqvist. Skinnet uppvisades på sockenstämman, varefter öronen avklippes och brändes såsom det hade bestämts mer än hundra år tidigare.

Brofogdar och brounderbåll

År 1758, medan Måns Ulfsparre på Stora Djulö fortfarande var i livet, bodde i den ena av de två stugorna vid Talltullen en hemförlovad soldat Falkman. Han var redan nu gammal men ansågs ännu arbetsför och rekommenderades av herrskapet på Djulö till sysslan som socknens brofogde. Det innebar övervakning av att alla grisar, som fritt strövade omkring utefter allmänna vägar, var försedda med en ring av järntråd i trynet. Utan denna järntrådsring kunde de annars genom sitt bökande fördärva vägrenarna. Han skulle alltså fånga in oringade svin, sätta på dem en ring och rapportera till

Foto: Kerstin Karlsson

Bron över Svartbäcken, Vårvägen.

sockenstämman för utdömande av viten.

Som titeln antyder, skulle han också kontrollera broarnas skick. Fyra sådana fanns på Stora Djulös ägor, broarna över Svartbäcken och Tegelbruksbron, vardera åtta alnar långa, Djulökvarnsbron, hela 72 alnar lång (drygt 42 meter) och den nio alnar långa ”Snacketorps bro.”

Det är ännu inte fullt klarlagt var den sistnämnda bron låg.

Åtminstone de tre förstnämnda broarna var ytterst viktiga för samfärdseln, eftersom de låg utefter den enda vägen mot Norrköping. Denna huvudled vek av från vägen Örebro-Nyköping vid Stalls Backe strax norr om Gatstuberget, passerade förbi stallet vid Stora Djulö, gick i samma sträckning som Hilding Hjelmbergs Väg, över nuvarande Djulökvarnsvägen och Svartbäcken, via Vårvägen och ett stycke i riksvägen fram till bron vid Djulö Kvarn. Stora Djulö-godset var tillsammans med en mängd andra gårdar ansvarigt för broarnas underhåll.

Änka och ensam att styra på Stora Djulö

Trots att Mertha Elisabeth Rosenholm (Uggla, Ulfsparré) var sex år äldre än sin make Måns Ulfsparré, kom hon att överleva honom i många

år och avled alltså först 1786. I sockenstämmeprotokollen nämns hon oftast hofmarskalkinnan Ulfsparré, så till exempel 1777 vid Mickelsmäss, då hon skänkte 700 tegel och fyra tunnor kalk till kyrkans förbättring.

Vid Valborgsmäss 1780 bekla-

Foto: Kommunarkivet

Mertha Elisabeth Uggla, född Rosenholm.

Foto: Kerstin Karlsson

Carl Hildebrandsson Ugglå. Målningen hänger nu i stora festsalen på Stora Djulö.

gade sig församlingen över den belastning det innebar att bevaka ”swagsinta soldat Lindgrens hustru.” Skrivningen kan ge intrycket att det var soldaten som var swagsint men det var alltså hustrun. Var

soldaten själv höll hus framgår inte. Mertha Elisabet föreslog då att kvinnan skulle härbärgeras i stallkammaren vid kyrkan och kyrkoherden åtog sig att i så fall ge henne mat. Så blev också beslutat.

Efter hand fick sonen Carl Hildebrandsson Ugglå ett allt större inflytande och svarade oftare för godset å sin mors vägnar, till exempel vid Mickelsmäss sockenstämma 1785, då han lovade att Stora Djulö skulle delta i byggandet av en ny prästgård i sten. Tillsammans gjorde han och den åldrande modern sitt bästa för att hålla stånd mot det snabbt växande Ericsberg. Genom att skänka både pengar och byggnadsmaterial till kyrkans underhåll visade de att godset fortfarande var att räkna med.

Samma år som modern avled, 1786, fick församlingen och däribland Carl Hildebrandsson Ugglå och Bonde på Ericsberg för sin och

moderns underlydandes räkning ta emot en allvarlig varning från kyrkoherden. Tydligt på förekommen anledning föreskrev kyrkoherden, att de som kommit för att gräva ner lik på kyrkogården, måste tillse att ben och skallar som därvid kommer upp, inte blir liggande kvar utan på jorden utan ”nedkastas närmast ovanpå den nyss begravda och där efter täcks av mull.”

Den makabra föreskriften var säkerligen väl motiverad, eftersom det var trångt om gravplatser på kyrkogården och det hände allt som oftast att lösdrivande svin tog sig in på kyrkogården, där de bökade och släpade bort de dödas ben. Det blev till och med tal om att uppföra ett benhus, där uppgrävda ben och skallar kunde förvaras på ett någorlunda värdigt sätt. Antingen hade man vid denna tid ingen dödgravare anställd eller också ansåg många anhöriga att gravöppningspenningen till ho-

nom var oöverkomlig och grävde istället gravarna själva.

Det är under denna period man började skriva godsets namn Stora Diuhla och inte som tidigare, Juhla. Herrgården Dufweholm tillhörde fortfarande och för lång tid framöver Stora Djulö.

Carl Hildebrandsson Ugglas fortsätter ensam på Stora Djulö

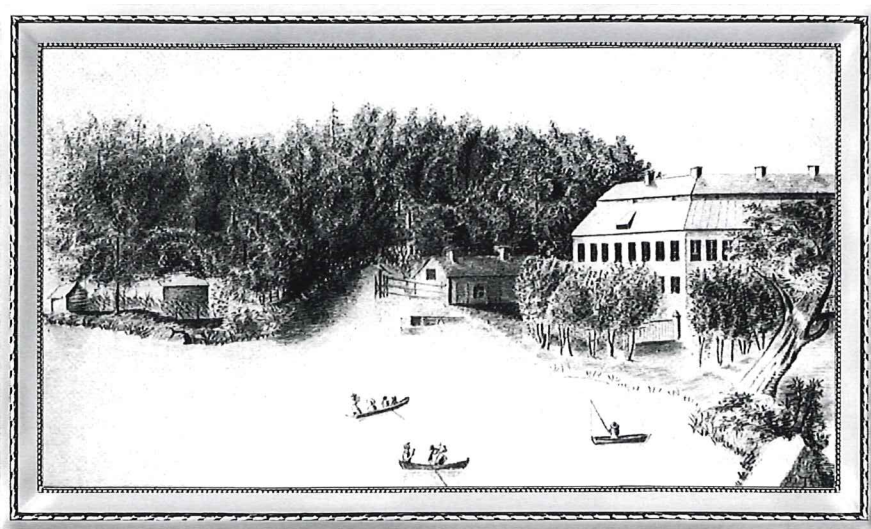
Modern avled alltså 1786 och Carl fortsatte den nu allt ojämnare kampen med Ericsson om inflytandet i socknen.

Vid Mickelsmäss 1790 behandlades en till Konungen ställd ansökan från David Gotthard Hildebrand på Ericsson om patronatsrätten för kyrkan. Funktionen innebar att ha det avgörande inflytandet vid tillsättning av präster och andra kyrkliga befattningar i socknen. Övriga godsägare och sockenmännen skulle avge yttrande i denna fråga.

Från Stora Djulös håll hävdade Carl Hildebrandsson Ugglas att denna funktion borde som förr tillhöra Stora Djulö i kraft av att det var Mauritz Jöransson Laxman, som "en gång låtit uppbygga denna kyrka" och att Eric Jöran Fitinghoff på Stora

Djulö skulle ha ansökt om patronatsrätten år 1722 eller 1723. Å andra sidan ägde Ericsson numera hemmanet Stenta, på vars mark kyrkan byggts. Tidigare hade detta hemman tillhört Stora Djulö.

Till slut gav Ugglas med sig och

Stora Djulö från sjösidan i slutet av 1700-talet.

tillstyrkte, på något sätt uppgivet, Hildebrands ansökan med motiveringen att Stenta hemman trots allt numera tillhörde Ericssberg. Hildebrand blev alltså socknens patronus och funktionen behölls sedan av ägarna till Ericssberg under mer än hundra år till dess den avskaffades 1922.

Det är Carl Hildebrandsson Uggla, som 1749 under studier i Uppsala, i en avhandling, ”Beskrifning öfwer Stora Malm”, inledningsvis i denna skrift ger sin bild av Stora Djulö. Hans porträtt hänger nu i stora festsalen på Stora Djulö.

Det var också Carl Hildebrandsson Uggla, som i brist på riktiga runstenar på godset, lät rista runor på ett av flyttblocken i Carl Ugglas Park vid Svartbäcken väster om nuvarande riksvägen. Han var utan tvekan intresserad av forntida historia. Runskriften i den traditionella ormen är skrifttekniskt korrekt och lyder:

”Margret Ehrensvärd lät rista stenen efter Vilhelmina Ehrensvärd sin syster.” Margareta var Carls hustru i andra giftet.

Om vidskepelse och övertro på

Foto: Kerstin Karlsson

”Runstenen” vid Djulö park. Idag mycket svårläst (ej ifyllt). Äldre bild infälld.

Stora Djulö

Medan Carls Hildebrandsson Uggla och hans föräldrar bodde på fädernegodset Stora Lassåna, hade en prästman, Johan Törner anställts som den då 14-åriga ynglingens informator. Han följde sedan med sin lärjunge på resor i Europa och kom också ofta att vistas på Stora Djulö när Carl som vuxen kom dit.

Denne Törner visade stort intresse för det övernaturliga och hur traktens folk uttryckte övertro. Systematiskt nedtecknade han allt sådant. Carls mor tycks ha delat hans intresse och bidrog med åtskilliga exempel på folktro som: ”Med råmiölk skall man ej gå under bar himmel utan att kasta ett kläde öfwer, eller åtminstone förklädet, ty eljest kunna de förtrolla korna.” Några andra exempel: ”Första swala man får se om våren skal man blåsa efter, så skal alt gå lätt det året igenom” el-

ler ”Med en käpp som orm är slagen och dödad skal man slå horor med öfwer ryggen, så skola de blifwa goda. Item (likaså) sätta honom (käggen) i kålgården så kommer ej mask” och ”Den som har kulrigt (krusigt) hår bak i nacken håller af qwinfolk.”

För pråligt klädd allmoge och ”kyska brudars skrud”

År 1757 aktualiserades en sedan länge gällande kunglig förordning om hur folk av bondeståndet och tjänstefolk fick vara klädda. Bara sådana kläder som kunde vävas i hemmen var tillåtna och vite utdömdes till dem bland allmogen, som understod sig att gå omkring i kläder av finare tyger, bära färggranna knappar eller pryda sig med breda spetsar. Officiellt angavs skälet till förordningen vara missväxt och dyrtid men man kan heller inte bortse från misstanken att herrskaperna inte

ville se allmogen i kläder liknande deras egna. En och annan välbärgad bonde skulle nog ha kunnat styra ut hustru och döttrar i sådana kläder men vid sockenstämmorna höll de med om att sådant borde stävjas, kanske för att istället för kläder åt kvinnfolken kunna byta ut oxen mot en häst eller något annat mera jordnära.

Kyrkan lånade mot viss avgift ut brudutstyrsel, kallad ”kyska brudars skrud”. Om det sedan visade sig att den unga hustrun måste ha varit ”i välsignat tillstånd” redan vid vigseln – man höll noga reda på när första barnet efter vigseln föddes – dömdes brudgummen till dryga böter för ”otidigt sängalag”. Hade dessutom bruden varit iklädd ”kyska brudars skrud”, fick båda makarna dubbla böter. Detta drabbade fiskaren på Stora Djulö, Anders Andersson och hans hustru i Lilla Joswaldstorp, ett

försvunnet torp några hundra meter väster om nuvarande Jordvallstorp. Det tog honom flera år att betala av på böterna.

Alla de gårdar och torp som lydde under Stora Djulö 1795.

Vid Valborgsmäss 1795 beslutades om försäljning till Ericsberg av det sockenmagasin, som fanns uppfört, och fortfarande finns där, i kyrkogårdsmurens västra del. Man enades om andelar i försäljningssumman utifrån hur många mantal godsens med underlydande gårdar representerade. En gård på ett mantal innebar, att den kunde försörja en familj och dess tjänstefolk. Många torp var inte tillräckligt stora för att kunna försörja en familj och ansågs representera till exempel bara ett fjärdedels mantal.

I protokollet har David Gotthard Hildebrand på Eriksberg inte redovisat namnen på sina underlydande

gårdar och torp utan bara det totala mantalet, sextiosju.

Carl Hildebrandsson Ugglå däremot, har till protokollet räknat upp alla under Stora Djulö lydande jordbruksenheter:

Dufweholm, Backa, Bjurstorp, Bronäs, Dal, Espnäs, Erstorp, Fäboda, Fannstorp, Gribäcken, Källtorp, Ladäng, Luskebol, Mauritztorp, Malinboda, Näfvertorp, Pålstorp, Snacketorp, Skuggbol, Sandbäcken och Trolldal, tillsammans tretton mantal.

Förhållandet i mantal mellan de två godsen talar nu sitt tydliga språk, sextiosju mot tretton. Ändå var det fortfarande ett stort sammanhängande markområde som låg under Stora Djulö.

Protokollet är intressant även för att där också uppräknas och namnges det fåtal friägande bönder som fanns i socknen, totalt bara fem! Några gårdar och torp i Stora

Malm ägdes av gods utanför sockengränsen, Lagmansö och Claestorp och några få låg på kyrkans mark.

Drygt trettio år tidigare, 1764, i samband med hans styvfars, Måns Ulfsparrs frånfälle, hade det gjorts en liknande inventering, varvid uppräknats även de två relativt stora gårdarna Ändebol och Malmsnäs, som nu alltså tydligen sålts eller bytts mot de istället tillkommande gårdarna Bronäs, Espnäs, Erstorp, Gribäcken, Ladäng och Snacketorp, även de relativt stora och alla belägna betydligt närmare huvudgården än de två avyttrade.

Det förefaller alltså som att Carl och hans mor under de gångna trettio åren både tagit igen en del av det godset tidigare förlorat i samband med arvsskiftet och dessutom koncentrerat ägandet till området närmare godset.

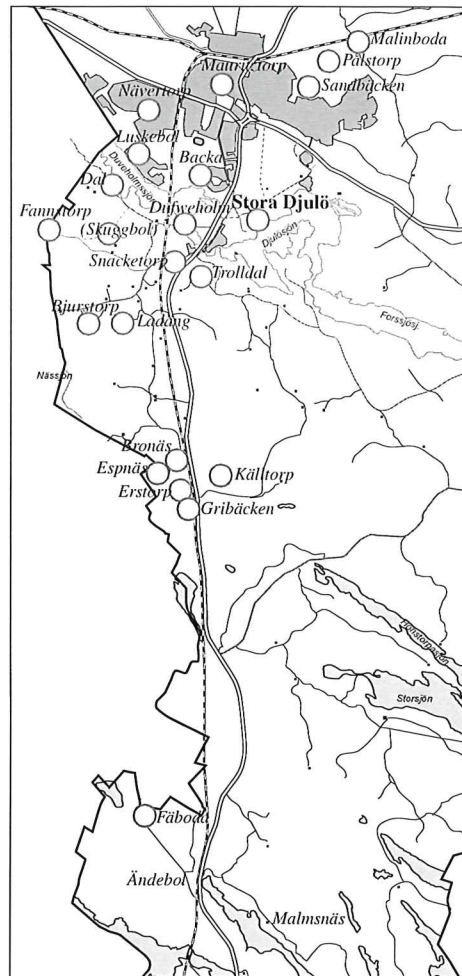

Foto: Kerstin Karlsson

Inget krig utan krut och inget krut utan kreatursurin

Den viktigaste ingrediensen vid tillverkning av krut var salpeter och den framställdes genom kokning av jord från ladugårdar, där den var bemängd med kreatursurin. För att säkerställa tillverkningen av krut till kriget, var all sådan jord i princip statlig egendom. På många gods fanns "saltpettersjuderier" och den färdiga salpetern skulle levereras

till staten mot viss ersättning. I vissa protokoll används även uttrycket "saltbitter."

Hösten 1795 protesterade Carl Hildebrandsson Ugglan, nu helt överens även med David Hildebrand på Ericsberg, mot att koka mera salpeter, eftersom det gick åt alltför stora mängder ved och arbetskraft. De menade, att staten borde hålla med både "saltbittersjudare" och ved.

Den sista manliga "Ugglan" på Stora Djulö och slut på osämjan med Ericsberg

Carl Hildebrandsson Ugglan avled 1803. Han hade varit gift två gånger och senast med Margareta Charlotta Ehrensvärd, hon på den tidigare nämnda, falska runstenen. Makarna fick fyra barn, tre flickor och så sonen *Carl Ugglan*, som blev den nye godsägaren på Stora Djulö när modern avled 1808. Han titulerades hovmarskalk.

Ungefär samtidigt blev det också "tronskifte" på Ericsberg. Friherre Carl Carlsson Bonde hade där tagit över och nu tycks gamla stridigheter och avundsjuka ha skrinlagts. De verkar av sockenstämmeprotokollen att döma ha haft samma uppfattning i de flesta frågor som ventilerats. Så till exempel i samband med det så kallade 1811 års uppror. Det rörde sig om uttagning av förstärkningsmanskaper till hären.

De senaste kriget hade medfört stora förluster i manskap och en stor del av det senast rekryterade lantvärnet hade omkommit av svält och kyla utan att ens ha kommit i strid. Den nya uttagningen var inte populär och man oroade sig för att myndigheterna skulle tillgripa lottning bland allmogens unga män. Alternativet var att socknarna fyllde sin kvot genom att avlöna legosoldater men till detta saknade socknarna pengar.

I socknar runt omkring uppstod oroligheter. Man försökte tränga sig in på sockenstämmorna, trots att de flesta var drängar, som inte hade rösträtt. Budkavlar sändes hit och dit med uppmaning att inte rätta sig efter sockenstämmornas eventuella beslut om lottning. Uppviglarna fängslades och skulle senare komma att dömas till mycket stränga straff, som att få högra handen avhuggen, halshuggning och stegling eller spöstraff och flera års straffarbete på fästning, vilket i många fall var liktydigt med döden.

I Stora Malm avväjde emellertid Carl Uggla och Carl Carlsson Bonde i samråd en spridning av upproret till socknen genom att lova stå för lönerna till dem som frivilligt lät sig rekryteras. Förstärkningstrupperna blev emellertid aldrig insatta i strid men väl i exercis på Malma Hed i Malmköping, varvid de båda godsherrarna

stod för deras dagtraktamenten.

Hagelstorm över socknen

Sommaren 1811 drabbades socknen av en hagelstorm, så kraftig att fönsrutor slogs in och det blev märken i brädväggarna efter haglen. Grödorna på många gårdar blev totalförstörda. Uggla och Bonde tog då tillsammans initiativet till regler om ersättning åt drabbade vid liknande naturkatastrofer. De lovade också att själva, både nu och i framtiden, bidra ekonomiskt till sådan ersättning.

Ingen arbetslöshet i Stora Malm

Under åren 1817-19 aktualiserade landshövdingen problemen med periodvis arbetslöshet i länet och föreslog en försörjningsanstalt, där arbetslösa kunde sysselsättas med handarbete. Uggla och Bonde motsatte sig detta och garanterade sysselsättning på respektive gods året

om för alla socknens arbetsföra, även för kvinnorna, men tillade: ”Men för lättingen och den illa artade hjälpa ej andra utvägar än svält eller correctionshus.”

Pappersexercis även för dåtidens företagare

Med jämna mellanrum avkrävdes godsägare och självägande bönder bland annat redovisning över vad de producerade från sågverk, tegelbruk, tjärbrännerier, salpetersjudning och fårskötsel. Carl Uggla redovisade 1817 för Stora Djulö ganska summariskt, att sådan produktion bara förekom till husbehov och att fåraveln på underlydande gårdar gick dåligt. Där användes uteslutande svenska och tyska raser och de flesta fåren dog på grund av fuktig och kall väderlek. De fick också för magert vinterfoder, mestadels löv, och lämnade ingen nämnvärd av-

kastning. Själv hade han på huvudgården får av äkta spansk ras, som vårdades väl, togs in vid dålig väderlek och fick bättre vinterfoder. De hade detta år lämnat 130 lispund (= drygt tusen kilo) otvättad ull för avyttring.

Enda förmögenhet 2ne underåriga barn!

Både Carl Uggle och Carl Carlsson Bonde deltog personligen vid många sockenstämmor och har också justerat protokollen. Kyrkoherden använde ibland skrivningar, som för oss kan tyckas något egendomliga, som till exempel vid Mickelsmäss 1821, då Kungl. Kammarrätten översänt en anmärkningslista och begärt besked om ett stort antal "överåriga" personer, som utan känd anledning fallit ur mantalslängden. Man ville också ha besked om hur de försörjde sig ifall de fortfarande var i livet. I de flesta fallen kunde

godsherrar och rotemästare lämna besked. Prästen noterade:

"Nyqvist, 65 år. Hans enda förmögenhet 2ne underåriga barn" och "Anna 72 år, tokig utan förmögenhet."

Förteckningen är mer än tre sidor lång och belyser hur fattigt och eländigt det måste ha varit för åtskilliga gamla och sjuka i socknen. Många levde på underhåll från sina tidigare arbetsgivare, de två stora godsen. Det stora flertalet blev inte mer än 65-70 år och hade redan avlidit när beskedet lämnades.

Som på de flesta godsen fanns på Stora Djulö en tydlig rangordning bland de anställda. Detta slog naturligtvis igenom även när det gällde upplåtelse av bostäder och storleken på underhållet när de blev gamla. Bland de bättre lottade återfanns naturligtvis inspektorer, befallningsmän och andra arbetsledare såväl i

jordbruket, trädgården som i hushållet. De fick ofta flytta till något närbeläget torp och ta sin bärgning där så länge de orkade. Torpet på Djulönäset, ofta kallat Näsastugan, Betlehem och Vithällstugan nämns ofta i protokollen som bostad för dessa kategorier medan Gamla Talltullen, Djulö Grindstuga och Hagstugans fattighus (senare kallad Stohagstugan) var till för de övriga.

Dåtidens kommunpolitiker

Det är inte bara nuförtiden som en och samma person återfinns på en mängd olika förtroendeuppdrag. Carl Uggle alternerade med Carl Carlsson Bonde som ordförande i flera nämnder och kommittéer, bland andra brandstodskommittén och beredningskommittén, som senare döptes om till taxeringskommittén. De var också gode män vid lantmäteriförrättningar.

Om det funnits någon socialför-

valtning, skulle de förmodligen ha varit med även där. Carl Ugglas grepp nämligen in även i sådana sammanhang, som till exempel när det gällde en dräng från Backa. Han hade en längre tid varit "vansinnig" och skjutsades genom Ugglas försorg till lasarettet i Nyköping i ett försök att få till en bättring. Medan drängen var intagen, diskuterades hur man skulle göra om han kom tillbaka utan att ha blivit bättre. Man såg inga andra utvägar än att han, "om han var stilla och inte farlig," skulle föras omkring i socknen "efter tour" men om han "var stormig och till våda för husfolket", skulle han istället få husrum någonstans på Stora Djulö och där vårdas "efter tour ur socknen."

Det blev tydligen ingen bättring och något år senare sändes drängen åter till lasarettet för att genomgå det som kallades "dår-curen" och Carl Ugglas skänkte 20 riksdaler till vårdkostnaderna.

För första gången en arrendator på Stora Djulö

Carl Ugglas var gift med friherrinnan Margareta Charlotta Fleming af Liebelitz och hade i äktenskapet sju barn. När han avled 1830 blev det sterbhuset, de sju syskonen Ugglas, som ägde godset men de arrenderade ut det till kaptenen Bengt Wilhelm Gyllenhammar. Trots att han inte var ägare, intog han i sockenlivet och på sockenstämmorna snabbt platsen som godsherre och fick det ena förtroendeuppdraget efter det andra, i brandstodsbolaget, undsättningskommittén för missväxtdrabbade, och som besiktningsman av dödade rovdjur.

Koleran var ett återkommande bot

På sensommaren 1834 hotades socknen av en koleraepidemi, som spred sig över landet. Sundhetsnämnden

hade det övergripande ansvaret för åtgärder till skydd mot farsoten och "capitainen Gyllenhammar på Stora Djulö" utsågs till nämndens ordförande för att organisera arbetet. Till hans hjälp i ledningen utsågs inspektörerna på godsens och Forssjö Bruk. De åtta rotemästarna var självskrivna som uppsyningsmän med uppgift att inrapportera misstänkta insjuknanden men denna organisation förstärktes nu med ytterligare ett antal uppsyningsmän, jämt fördelade över socknen.

Förberedelserna var omfattande. Depåer med kräkmedel, som ansågs vara det effektivaste medlet i behandlingen av insjuknade, placerades ut på olika platser inom rimliga avstånd för alla inom socknen. Inrättandet av särskilda kolerasjukhus kom på tal men avfärdades med motiveringen att sockenborna hade en inrotad skräck för allt vad sjukhus hette och skulle hellre hemlighålla

ett insjuknande än att riskera intagning på sjukhus.

Regler om hygien, vädring ”mot osund luft” och isolering i särskilt rum utfärdades, likaså om hanteringen av de avlidnas kroppar och tillverkning av becktätade likkistor. Platser för kolerakyrkogårdar utsågs och vägspärrar vid sockengränserna skulle förhindra smittan att sprida sig in i socknen. Såvitt är känt nådde den inte heller Stora Malm.

Skola på Stora Djulö

I mitten av 1800-talet hade ännu, med undantag för den av Ericsberg bekostade skolan vid kyrkan, inga fasta skolor inrättats i socknen. Istället var det skollärare, som ambulera- de inom socknen och bedrev undervisning på vissa gårdar, dit traktens barn fick bege sig för undervisning. Skolåret indelades i fem terminer om vardera cirka två månader. Stora Djulö svarade under 1840-talet all-

tid för en sommartermin, antingen maj-juni eller juni-juli.

En sista Ugglan på Stora Djulö, Carl Ugglas äldsta dotter

Tolv år efter faderns död gifte sig den äldsta dottern, Margareta Charlotta Augusta Ugglan, med *Fredrik von Post*. Syskonen Ugglan hade under åren tidvis vistats på Stora Djulö och det är troligt att kaptenen Gyllenhammar under sina år som arrendator inte förfogade över huvudbyggnaden utan bodde i flygelbyggnaden mitt emot. Augusta, som hon tilltalades, hade förstfödsloren till Stora Djulö men det skulle dröja ända till 1851 innan makarna von Post kunde lösa ut övriga sterbhusdelägare. Först från och med detta år blev alltså Fredrik von Post formellt ägare till godset. Detta bekräftas också av sockenstämmeprotokollen, där kaptenen Gyllenhammar fortfarande under 1850 företräder Stora

Djulö. I augusti 1851 avlöses han emellertid av Fredrik von Post ”i egenskap af tillträdande egare till St. Djulö egendom”. Samtidigt noteras att kapten Gyllenhammar ”med döden afgått”.

En glansperiod på Stora Djulö

Augusta von Post hade all den uppföstran och utstrålning som krävdes av en högreståndsdam, välklädd, förnäm och inte så lite pryd. Hon tilltalades ”Hennes Nåd.” Till och med när hon någon gång var sjuk och sängliggande, tog hon emot besökare liggande utanpå sängöverkastet, oklanderligt klädd och med konstfärdig frisyr. Den populära värdinnan gjorde Stora Djulö känt som en av de gästfriaste gårdarna. Stora kallas avlöste varandra och hon var den självklara medelpunkten. Sin stolthet över att tillhöra släkten Ugglan, markerade hon genom att under alla år fram till makens död, använda

sitt flicknamn. Att släktgården Stora Djulö kunnat köpas fri från hennes syskon till stor del tack vare makens pengar, påverkade inte denna hennes inställning.

Elin Håkansson berättade i en artikel om de sista värdinnorna på Stora Djulö, att det en viss dag var tredje vecka var öppet hus på Djulö. Gästerna samlades på eftermiddagen och trakterades med kaffe och dopp. Senare följde förfriskningar och till slut en lukullisk supé.

Fredrik von Post var mera tillbaka-kadragen och ansågs inte ha särskilt mycket att säga till om när det gällde sällskapslivet på godset. Kanske var han inte heller intresserad. Det var hustrun som höll i alla trådarna och hon tycks inte ha rådgjort med maken innan hon ställde till med fest. Vid något tillfälle var han sjuk i kikhosta, dök upp först senare på kvällen med storrutig yllesjal om halsen och förebräddes av hustrun för att han inte varit med vid mottagningen

av gästerna.

Fredrik von Post

I den offentliga representationen var det emellertid annorlunda. Fredrik von Post deltog regelbundet i sockenstämman och invaldes ganska omgående som ordförande i de nämnder och kommittéer, som kapten Gyllenhammar nu lämnat. Han hade ännu inte blivit befordrad till kapten utan titulerades löjtnant.

Som nybliven godsherre på Stora Djulö, var Fredrik von Post naturligtvis hänvisad till information och råd från inspektoren Pettersson, på vars inrådan han i sockenstämman 1851 begärde stämmans utlåtande om huruvida inte "qwinspersonen Lotta Jansdotter" borde förvisas från Dals Hagstuga under Dufweholm, där hon slagit sig ner hos sin mor, medförande två oäkta barn. Han menade att hon skulle återflytta till Kerstinboda, där hon senast varit

mantalskriven.

Där fick han emellertid socknemännen emot sig. De visste besked att hon vistats på Stora Djulö hela sin tid, förutom ett år, då hon haft tjänst vid Kerstinboda. Man ansåg, att "emedan hon med sina 2ne små barn, oaktat sin lättsinniga och lösaktiga lefnad (!), icke kunde utdrifwas på bar backe."

Efter detta förekommer i sockenstämmeprotokollen inga fler sådana utspel från Fredrik von Posts sida, tvärt om, han tycks i fortsättningen ofta ha ställt sig på de fattigas sida. Året därpå försäkrade han till exempel, att det fattigmagasinet med 134 tunnor råg, som stod på Dufweholms ägor, även i fortsättningen skulle stå till de fattigas disposition i dåliga tider. Han blev också ganska snart vice ordförande i fattigvårdstyrelsen och sockennämnden.

I januari 1854 föreslog Fredrik von

Post, nu tydligen befordrad till kapten, att man skulle införa fasta torgdagar vid Stensjö, en gång per månad, för att sockenborna skulle slippa åka till någon av provinsstäderna

för att finna avsättning för sina små överskott och köpa det nödvändiga. Så beslutades också men med villkor att där inte skulle få försäljas ”brännvin eller andra spirituosa

drycker.“

Likaså föreslog von Post en uttaxering på två riksdaler banco per hemman till löneförhöjning åt komministern i Laggarhult, ”vars boställe är så ringa att det inte ger tillräcklig försörjning.“ Han betalade också själv en brist i kyrkokassan, som uppstått genom inköp av nya testamenten till nattvardsungdomen.

Oppunda Härad's Sparbank, som

Foto: Kommunarkivet

Fredrik von Post.

Foto: Kommunarkivet

Augusta von Post.

668.vonPost.

startat sin verksamhet 1850, hade nio år senare 580 insättare och ett kapital på något över 63.000 riksdaler. Fredrik von Post justerade rapporten och noterade med särskild tillfredsställelse, att "af ovan insatta capital tillhör något öfwer tre fjärdedelar den egentliga arbetarklassen."

En anmärkningsvärd prestation

Våren 1860 var Fredrik von Post fortfarande ordförande i fattigvårdsstyrelsen och satt även i skolstyrelsen, när "sjuklige inhysesonen Carl August Carlsson i Hvithällstugan" beviljades fyra daler och femtio öre ur fattigkassan för en termins brunnsdrickning vid Medewi Brunn." Socknemännen intygade hans fattigdom. Vithällstugan ligger strax söder om Djulö Kvarn på dåvarande Stora Djulös ägor. Av senare protokoll framgår, att han var handikappad av en förtvinad höger-

arm.

Några år senare dyker han upp som utexaminerad folkskolelärare och blir den förste läraren vid den på Stora Djulös ägor nyuppförda Djulö Skola. En minst sagt imponerande prestation av en utfattig inhyseson med ett svårt handikapp. Kan Fredrik von Post möjligen ha upptäckt pojkens kapacitet och understött hans studier på något sätt eller ordnat med stipendier? Det lär vi aldrig få veta men varifrån skulle annars pengarna ha kommit, i vart fall inte från den utfattige torparen i Vithällstugan. Vad som däremot är helt klart, det är att Fredrik von Post upplät marken där Djulö Skola byggdes 1867-68 (se efterord).

Lät anlägga Djulö Allé

Fredrik von Post har även i landskapet runt Stora Djulö lämnat spår efter sig. Som beskrivits i tidigare avsnittet om broar och vägar, vek den

enda vägen mot Norrköping av från vägen Örebro-Nyköping uppe vid Stalls Backe och vare sig man skulle nedför eller uppför backen vid Pinnauers Berg (Gatstuberger) med tunga lass, var den ett kraftödande hinder. Därför lät han anlägga vägen över Djulö gården, som blev den i nutid uppskattade promenadvägen Djulö Allé.

Eftersom den nya vägen var privat bekostad och underhållen, fick den endast användas av allmänheten mot erläggande av vägpenningar. De tunga oxkärrorna med sina järnskodda hjul tärde hårt på vägbanan, särskilt höst och vår, och vägen måste ständigt påföras nya lager grus. Man skulle kunna tänka sig att platsen där vägpenningar togs upp, givit upphovet till namnet Talltullen men detta namn förekommer redan i hundra år äldre protokoll.

Sommaren 1863 ingav Fredrik von Post tillsammans med

Claestorps ägare en ansökan till landshövdingämbetet om att Djulö Allé skulle bli allmän landsväg och på allmän bekostnad breddas till för allmänna vägar föreskriven bredd, tio alnar, alltså sex meter. Nu förestod emellertid byggandet av järnvägen mot Norrköping och den ansågs komma att avsevärt minska trycket på vägen söderut. Ansökan avslogs därför.

Först elva år senare gjordes en ny ansökan med vissa kompromisser, innebärande att von Post även i fortsättningen skulle stå för underhållet, medan det allmänna skulle stå för breddningen. Nu antogs förslaget och Djulö Allé blev allmän landsväg medan sträckan Stalls Backe till Djulö ladugård borttogs som allmän landsväg.

Nu blev det aldrig något nämnvärt av breddningen. Idag är vägbanan fortfarande bara knappa fem meter bred men å andra sidan är den

nyasfalterad, till glädje för cyklande och rullskidåkande katrineholmare.

När sockenstämman upplöstes 1862 och ersattes av kommunalstämma för de världsliga frågorna och kyrkostämma för de andliga, invaldes Fredrik von Post som ledamot i båda.

Ett självförsörjande gods

Till Stora Djulö hörde sedan åtminstone mitten av 1500-talet både kvarn med två par malstenar, såg och tegelbruk, alla kraftförsörjda av forsén vid Djulö Kvarn. Sågen och kvarnen på södra sidan om ån, drevs av ett enormt vattenhjul.

Tegelbruket låg på norra stranden och hade ett mindre vattenhjul i en sidoränna. Den kvadratiska ruinen efter tegelbruket finns fortfarande kvar, liksom fundamentet till vattenhjulets axel.

Malningen vid kvarnen upphörde på 1940-talet men sågning före-

kom långt in på 1950-talet. Av kvarnen återstår nu endast kvarnrännor, fundament för vattenhjulet och en kraftöverföring med kuggar av trä från senare tid, då kvarnen drevs av turbin.

Tegelslagningen hade upphört långt tidigare. Lera till teglet hämtades bland annat från kanten av Svartbäcken vid fastigheten Djulökvärnsvägen 5, där spåren efter lertakten fortfarande syns.

Sanden, som skulle blandas i tegelleran, hämtades med oxspann från två sandtakter i den västligaste delen av nuvarande Djulö Camping, en med mycket fin sand och en med något grövre. Transportvägen från sandtakterna gick först på nuvarande vägen mellan campingstugorna, men vek sedan tvärt av ner mot Svartbäcken, över bäcken och via tomten till villan Rundvägen 9 och fram till tegelbruket. Edmund Franzén, vars föräldrar byggde nämnda villa,

Foto: Privat, Jan Remröd.

Djulö kvarn med det stora vattenhjulet. Den ursprungliga kvarnbyggnaden var inte så stor och hög som den på bilden och den bars upp av en stående, fyrkantsågad furustock med en meters sidor. Sådana tallar finns väl inte längre! Den vita byggnaden till vänster var mjölnarens bostad.

minns från sin barndom de två djupa spåren efter sandkärorna i backen på norra sidan av bäcken och fortfa-

rande kan oxvägen urskiljas som en markerad sänka i slutningen.

Slut på festen

Att föra ett sådant ”stort hus” som Augusta von Posts, krävde naturligtvis en stor stab av tjänare. Där fanns bokhållare, betjänt, kusk, husmamseller, köksmamseller, kammarjungfru, kökspigor, mjölkerskor och drängar. För arbetsledningen svarade en inspektor eller befälningssman och trädgårdsmästaren. Även en del hantverkare, såsom smed och murarmästare, var knutna till och delvis avlönade av godset, liksom en fiskare. De senare bodde emellertid inte på Stora Djulö utan fick som bostad disponera något av småtorpen i närheten.

Även om lönerna var låga och till största delen bestod av naturaförmåner, kostade det naturligtvis en hel del att ha en så stor arbetsstyrka året runt. Lägg därtill kostnaderna för alla dessa fester med utsökt mat och dryck och att Fredrik von Post uppenbarligen fått sätta i skuld

Kvinnliga tjänstestaben på Stora Djulö och Duveholm på 1860- talet. På baksidan av fotot står nio namn: Hanna Symergren, Tyra Symergren, Anna Wahlström, Anna Junell, Anna Ölander, Olga Ölander, Märta Linström, Hildur Petterson, Walborg Bouman. (Reserv. för stavningen)

för att lösa ut övriga dödsbodelägre för att bli ensamägare till godset. Ekonomin blev efter hand allt sämre men åtminstone Augusta slog ifrån

sig alla sådana bekymmer medan maken försökte lösa de akuta betaltalningsproblemen, bland annat genom lån från sin bror på Frängsätters

Julia Salin, kammarjungfru på St Djulö och sedan hos friherrinnan Manderström på Duveholm.

gård utanför Rejmyre. Det framgår av hans brev till brodern, som finns bevarade på Frängsäter. Den slutliga kraschen kom när

Foton: Karttneholm- Stora Malms hembyggsförening

Foto: Kamnehölm-Stora Malms hembygdsförening

Kristin Olsson, kammarjungfru på St Djulö.

Fredrik von Post avled 1880 och den ekonomiska situationen framstod i all sin bedrövlighet. Det gick inte längre att blunda för faktum. Augusta von Post tvingades att bita i

det sura äpplet. Sällskapslivet drogs ner till ett minimum men ändå, under de följande tretton åren fram till sin död 1893 styrde hon med fast hand över godset.

Sonen Alexander var 50 år när modern avled, hans systrar Theolinda och Augusta 44 respektive 37 år.

Djulögodset splittras 1896

Alexander hade redan 1873 gift sig med sin syssling, Marie de Bodisco, dotter till en rysk militärattaché. De hade sedan dess bott på Dufweholm men vid arvsskiftet tilldelades Alexander Stora Djulö och flyttade dit med sin familj. Theolinda, gift Ehrencrona men nu änka, ärvde gården Bjurstorp. Hon kom emellertid aldrig att bo där. Yngsta dottern, Augusta, gift Manderström, erhöll Dufweholm och bosatte sig där.

Djulögodset blev därmed visserligen splittrat men ändå på sätt och vis sammanbundet genom släkt-

band.

Marie de Bodisco hade varit en av stockholmsocietens mest firade skönheter, dansant och livlig. Livet på Dufweholm hade blivit helt annorlunda, inte så glansfullt. Dessutom hade Marie gripits av den religiösa väckelse, som spritt sig över landet. Hon förblev strängt religiös under resten av sitt liv.

Nu flyttade alltså Marie von Post och hennes make in på Stora Djulö, där sällskapslivet inte heller var på något sätt glansfullt. Marie övertog titeln ”Hennes Nåd” efter sin svärmor och fick redan från början ta på sig ett stort ansvar för det visserligen decimerade men ändå ganska stora godset. Maken var sjuklig och ekonomin fortfarande dålig. Den forna tjänarstaben var därför kraftigt reducerad. Genom sparsamhet förbättrades emellertid ekonomin